

Tom Gallagher

(A bradfordi Egyetem Politológia tanszékének tanára)

Egyedülálló hang Romániában

Attól tartok, hogy amikor majd kellőképpen dokumentálva feltárják Románia posztkommunista múltját, és illő módon feltérképezik az eszmék és ideológiai viták termékeny talaját, Bányai Péter neve hiányozni fog a térképről. Gyakorta kihívó, olykor dühítő heves kirohanásai, közbeszólásai mintegy kívülállónaként veszik vizsgálgatás alá a romániai helyzetet, mindenkor meghaladva a Bukarest-centrikus látásmódot, felülemelkedve a bevett, már-már patriarkális szemléletmódon.

Bányai Péter az önkínzó értelmiségiek közé tartozik. 1990 után nem sokkal, voltaképpen saját érdekei ellenére, otthagya Bukarestet, és hazatért Kolozsvárra, ott telepedett le, és ott él immár több mint tizennégy éve élettársával, Ágival, onnan figyeli a román posztkommunista korszak gyötrelmes fejlődését. Akkor telepedett vissza szülővárosába, amikor olyan sok ottani magyar a kivándorlás mellett döntött, mert a román nemzeti színekbe gárgyult polgármester önkényuralma az elviselhetetlenségig fokozta a helyzetet. Péter különösképpen nyilvánul meg abban is, hogy óvakodik a szerezcsenvesdatástól: soha nem titkolta, hogy régi illegalista kommunista család gyermeke, apja, Bányai László pedig kulcspozíciót töltött be Gheorghiu-Dej kommunista rendszerében.

Péternek nincs állandó rovata a sajtóban, nem gyümölcsözteti külföldi kapcsolatait, mint ahogy, amennyire én tudom, a tévében sem szerepel, holott gombamód szaporodnak azok a késő éjszakába nyúló politikai műsorok, amelyeket olyan sokan használnak ki nézeteik kifejtésére az álmatlanságban szenvedő romániai tévézők örömére.

Attól tartok, eltűnik majd ebből a szellemi erőteréből, amely voltaképpen az elmúlt évek kegyetlen politikai meglepetéseinek halk, de finom jelzőműszereként működött. Márpedig nagy kár lenne, mert Bányai Péter mindig is bővelkedett eredeti, kihívó ötletekben és eszmékben, és azt is tudni kell ró-

la, hogy soha nem torpant meg, nem restellte fölülvizsgálni a saját értékrendszerét valahányszor úgy érezte, hogy az események túlhaladtak rajta.

Az egyik „rögeszméjéhez” különösképp ragaszkodott, és úgy látom, az idő őt igazolta: véleménye szerint a román antitotalitárius baloldal gyengesége tragikus következményekkel jár Románia számára. Eretnekségyszámba menő kijelentés ez egy olyan országban, amelyben a kegyetlen, perverz marxista-leninista zsarnokság minden baloldali mozgalmat és eszmét lejárattott. Románia amolyan politikai átokföldje, ahol, úgy tűnik, csak a legeseneveszebb és legmérgezőbb gyom terem meg, és ahol a szabad szellemiségre törekvő ifjúság *de rigueur* még mindig jobboldalinak vallja magát.

Románia két fő jobboldali pártja, a Nemzeti Liberális Párt és a Parasztpárt, szépen példázza a mai jobboldal ellentmondásos voltát és fogyatkozásait. A Parasztpártot nem támogatta a parasztság, és komoly vallásos háttere sem volt, annak ellenére, hogy még 1990-ben a „keresztény és demokrata” címkét biggyesztette magára. A Nemzeti Liberális Párt fénykorában is hajlamos volt a hatalom szolgálatába szegődni, amiként mindig is a központosított államot tekintette a gazdaság fő mozgatóerejének. Mennyire igaz és találó Bakk Miklós megjegyzése: „a történelmi pártok szeretik az államot, a társadalmat mindig is az állam függvényeként fogták fel [...], nem fér a fejükbe, hogy létezhet átmenet állam és társadalom között, mint például a helyi autonómia vagy a társadalmi védőháló”.

Dicstelen országglásuk alatt (2000–2004), amikor sokféle próbálkozásuk ellenére is képtelenek voltak rendet teremteni a meghosszabbított Iliescu-mandátum teremtette káoszban, a történelmi pártok alig is tettek valamit saját választóikért, például az alsó középosztályért, amely pedig a bénítóan magas adók és a számtalan állami ellenőrzés és beavatkozás ellenére is olyan bátran vetette bele magát a vállalkozásokba.

Mondanom sem kell, hogy Romániának olyan pártokra van szüksége, amelyek megteremthetnek egy, a közjót szolgáló kapitalista rendszert, nem pedig olyanokra, amelyek egy privilegizált kisebbség anyagi és társadalmi-politikai érdekeit szolgálják. Ám az adott helyzetet, egy olyan Románia helyzetét tekintve, amelyben parasztok millióit hajszolták a nehéziparba, még igazabbnak tűnik az állítás, hogy Romániának főleg egy felelősségteljes baloldali mozgalomra van szüksége, amely megvédené e félrevezetett tömegeket, és amely a magasabb nemzeti érdekeket is szem előtt tartaná.

Bányai Péter sem szóban, sem írásban (román és magyar nyelvű lapokban) nem habozott soha világgá kürtölni: óriási tragédia, hogy Romániában nincs igazi baloldal. Holott valaha létezett annak egy pragmatikus-mérsékelt formája. Az első világháború előtt a pedagógusok szakszervezete a mér-

sékelt reform tevékeny és hatékony védőügyvédje volt. Később a szociáldemokraták jelentettek akadályt a kommunista rendszer megerősödésének az útjában; vezetőjük, Titel Petrescu drágán fizetett azért, hogy a szabadságért küzdött.

Nyugat- és Észak-Európában a szocialista és szociáldemokrata baloldal hatékonyan küzdött a moszkovita pártok ellen. Valójában többet tettek azért, hogy megállítsák hatalomra jutásukat, mint bármely más társadalmi erő. Ha a romániai baloldalnak létezne kollektív emlékezete, amely anélkül, hogy rendőrállami módszerekhez folyamodna, erősítené a társadalmi igazságtalanság és egyenlőséghiány elleni fellépést, talán a Nemzeti Megmentési Front (FSN) és követői sem jutottak volna olyan könnyen hatalomra.

Groteszk helyzet állt elő. A romániai Szociáldemokrata Párt (PSD) az ország leggazdagabb üzletembereire támaszkodik. Vezetője szociális védőhálóról beszél, miközben költséges magániskolába küldi saját gyermekeit, és káprázatos műkincsgyűjteménnyel büszkélkedik. Elődje a miniszterelnöki székben, Nicolae Văcăroiu, a Ceaușescu rendszerben gazdasági szakértő, ma pedig egy közismert magánbank vezetője.

Amikor a Szocialista Internacionálé felvette tagjai közé Iliescu szociáldemokrata pártját, valójában a romániai politikai fejlődést aknázza alá.

És Bányai Péter ezt pontosan látja, és feltárja. Egyik legnagyobb erénye éppen abban rejlik, hogy sohasem hátrál meg, nem alkuszik meg, sőt nem átallja akár a nyugati demokrácia szellemi arzenálját is keresztűzbe fogni, ha úgy érzi, hogy a Nyugat következetlenül jár el. Ott találni a nevét számos IT újságban, ahol cikkei hatalmas vitákat kavartak, amikor megkérdőjelezte az euroatlanti szövetség szándékainak tisztaságát Irak lerohanásával kapcsolatban a szeptember 11-i terroristatámadást követően.

De nem csupán ezt vitatta, hanem – többek között – azt is, hogy valóban bölcs döntés volt-e az Egyesült Államok és Nagy-Britannia részéről siettetni Románia euroatlanti integrációját, és azt, hogy elkötelezte-e magát valamennyire is Adrian Năstase és Ion Iliescu a demokratikus reformok mellett. És kifogásolta, hogy a fennemlített politikai kaméleonok túlságosan is támogatják az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezetőinek kalandorpolitikáját.

Úgy lett volna rendjén, hogy a sajtó hasábjain heves vita támadjon a Nyugat és Románia között kialakult viszony teremtette visszas helyzet miatt: a nyugati országok kulcsfontosságú szerepet szánnak annak a Romániának, amelyben nem ment végbe reform, és amelynek vezetői az 1989-es változások előtti kissé kétes politikai pedigrével rendelkeznek. Ehelyett a sajtó kínosan kerülte a tárgyat, de annál nagyobb teret szentelt a román történelem

és kultúrtörténet olyan „csillagai” kultuszának, mint például Constantin Noica és Mircea Eliade.

Bányai Péter viszont komolyan kockára tette számos fontos kapcsolatát, amikor fittyet hányt a nemzeti szent tehenek tömjénezésének, és olyan kérdésekre próbálta terelni a közvélemény figyelmét, amelyek, hite szerint, nélkülözhetetlenek egy olyan civil társadalom számára, amely méltóságteljesen és hatékonyan akar működni. Az 1960-as évektől kezdve, amikor is olybá tűnt, hogy enyhül a bénító, halálos, totalitárius elnyomás Romániában, Péter a pezsgő bukaresti dzsessz világba vetette magát, és azóta is ugyanaz a szabad szellem maradt.

Türelmetlenül, ingerülten figyelte az állami mamutokat, a Román Kommunista Pártot – amelynek sohasem volt tagja –, a hírhedt titkosszolgálatot, amelyet sohasem volt hajlandó kiszolgálni (pompás történet ez, a cikkgyűjtemény egyik legmulatságosabb darabja). Ma is ugyanolyan türelmetlenül és ingerülten utasít el minden felesleges protokolláris megnyilvánulást, mindmáig kerüli az úgazdag szellemi arisztokráciát, noha éppen elutasító magatartása akadályozza meg abban, hogy teret nyithasson nézetei és meggyőződései kifejtésére és terjesztésére. Sohasem hódolt be a hatalomnak, és sohasem úszott együtt az árral, ezért sokan utasították el személyét és nézeteit.

A Polgári Szövetség egyik alapító tagja. 1992-ben azonban kénytelen volt megélni, hogy innen is kiutálják, mivel azzal érvelt, hogy a PSZ túlságosan is a Nemzeti Megmentési Front ellen szervezett antikommunista tevékenységre összpontosít, és így a szélsőséges nacionalista erők malmára hajtja a vizet. Bányai Péter az első értelmiségiek egyike, aki megpróbálta a közvélemény szemét rányitni arra, hogy felesleges a Nemzeti Megmentési Front kommunista múltját boncolgatni, mert ennek a szerveződésnek soha semmiféle ideológiája nem volt, mindig csak hibrid populista elveket hirdetett, olyanokat, amelyek egy lágyabb, de nem kevésbé totalitarista kormányzási forma és egy új gazdasági oligarchia megteremtésének az útját egyengették. 1989 előtt a kommunista ideológiának már alig is voltak számottevő hívei, az ellenfél gépies démonizálása, a kommunista mumussal való fenyegetőzés öngyilkos stratégiának bizonyult.

Bányai Péter a „csavargó-mozgalom” egyik kiemelkedő egyénisége volt, aki részt vett a bukaresti és temesvári maratón-tüntetésekben. És ugyancsak ő volt az, aki jóval a tüntetések leverése előtt már nem kommunistázta le a Nemzeti Megmentési Frontot, mert rájött, hogy a „kommunista” jelző hályogként takarja el a társadalom szemét, és eltakarja Iliescu és szövetségeseinek valódi hibáit és gyengeségeit.

Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy az RMDSZ-szel is meggyűlt a baja. Az okok ebben az esetben nem annyira világosak, mint a Polgári Szövetséggel való összetűzésének esetében, de tény, hogy kétségbe vonta az RMDSZ nyitottságát és átláthatóságát. Az RMDSZ kevésbé központosított a bukaresti pártoknál, de nem mentes minden konformizmustól.

Péter kiválóan közvetíthetett volna az RMDSZ és a román értelmiségi elit között, a Szövetség azonban vonakodott kihasználni a Péter által mindig is ápolta kapcsolatokat – így történt ez sok más, kiemelkedő, jó román kapcsolatokkal rendelkező magyar értelmiséggel is – éppen azokkal, akik sikeresen vették fel a harcot a negatív magyarsággép körül kialakult sztereotípiákkal.

1989 előtt származása indokolhatta kudarcait. Utána azonban már nincs indok, illetve, ha van, annak kifejtése nagyon messzire vezetne. Esete bizonyos értelemben hasonlít Domokos Géza esetéhez, akit az első években távolítottak el az RMDSZ éléről, holott bajos elképzelni, hogy Domokos Géza hajlandó lett volna megkötni azokat a kompromisszumokat, amelyeket egy évtizeddel később utóda, Markó Béla, minden aggály nélkül megkötött.

Az elmúlt években ritkábban találkoztam Péterrel, mint szerettem volna. De ma is jól emlékszem 1993 telére. Együtt utaztam vele és Ágival Budapestre. A vonatban sokat beszélgettünk a fentebb említett témákról; se Péter, se Ági nem győzte hangsúlyozni az újjáéledő nacionalizmus veszélyét, amely szabotálja a demokratikus folyamatokat, és mindketten félték, hogy a demokratikus ellenzék képtelen lesz hatékonyan szembeszállni a nacionalizmus rémével.

Péter azzal érvelt, hogy túlságosan is gyermekes és leegyszerűsítő egyetlen személyben, Corneliu Vadim Tudorban, a Nagy-Románia Párt elnökében látni a demokrácia egyetlen ellenségét. Sajnos, számos politikai elemző, sőt rangos nemzetközi testületek, mint például az Európa Unió is besétált már ebbe a csapdába.

Románia számára jelenleg a legfontosabb azoknak az akadályoknak az elhárítása, amelyek megakadályozzák az ország fejlődését, egy olyan politikailag egészséges társadalom felépítését, amelyben a polgárok a törvény védelme alatt élhetnek, és amelyben nincs helye a korrupciónak. Az adott helyzetért a fő bűnösök az 1989-es népfelkelés kisajátítói, akik olyan hibrid politikai rendszert honosítottak meg, amely felvirágoztatta az oligarchiát és milliókat taszított nyomorba. Manapság mintha változna valami: új erők mozdulnak meg, amelyek a normalitás útjára terelik Romániát: köztük ott találni néhány nyugati intézményt, amely megpróbál új erőt önteni a romániai társadalmi élet újjáépítésébe. Bár szerzőnk ebben sem olyan bizakodó, mint mások.

Mindez együtt hozzájárul ahhoz, hogy Bányai Péter összegyűjtött írásai kiállták az idő próbáját és mindmáig fájdalmasan relevánsak. Hadd jussanak el egy nagyobb olvasótáborhoz, amely megérdemli, hogy megismerkedjen velük.

2004. november

Fordította: Saszet Ágnes